

NEKI PROBLEMI I ASPEKTI MARXOVE TEORIJE NOVCA

pregledni rad

Filip LOVRIĆ

Diplomski studij filozofije i povijesti umjetnosti

Filozofski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

e-mail: filip.lovric1994@gmail.com

Sažetak

Marxova teorija novca kao robe jedna je od najkontroverznijih, ali i najmanje istraživanih sekcija početnih poglavlja Kapitala. Cilj je rada prezentirati neke njene temeljne postavke, kao i interpretacijske aspekte na nekoliko razina. Nakon sažimanja samih osnova te teorije bazirane na primjeni radne teorije vrijednosti, rad propituje njenu relevantnost i primjenjivost u ekonomiji 20. i 21. stoljeća obilježenoj upravo udaljavanjem od, za Marxa ključnih, robnih aspekata novca pomoću uvođenja fiat novca i sličnih koncepata. To je pitanje razmatrano preko pregleda različitih (re)interpretatora Marxove teorije koji se bave navedenim problemom. Na koncu, preko svega navedeno, moguća je svojevrsna valorizacija teorije.

Ključne riječi

Marx, zlato, fiat novac, roba, suvremena ekonomija

1. Uvod

Neki od stručnjaka za lik i djelo Karla Marxa ističu kako je najčešća točka odustajanja u čitanju *Kapitala* njegovo treće poglavlje, ono gdje Marx iznosi svoju teoriju o novcu.¹ Uzevši u obzir dužinu samog *Kapitala*, riječ je o informaciji koja možda ima veće značenje nego što bi se na prvi pogled moglo učiniti. Isto tako, iako traženje dodatnih tekstova o Marxovoj teoriji novca rezultira solidnom količinom pisanih radova, činjenica je da ta brojka nije ni približno velika kao za gotovo bilo koji drugi koncept iznesen u uvodnim dijelovima *Kapitala*.² Sami tekstovi, jednom kada se pronađu, su redovito međusobno potpuno kontradiktorni do te razine da djeluje kao da ne polaze od istog materijala. Što je to toliko sporno i kontroverzno u toj Marxovoj teoriji novca, ali i u prva tri poglavlja *Kapitala* da i Althusser preporuča njihovo preskakanje prvim čitateljima?³ Riječ je o teoriji koja je u kontradiktornom duhu u raznim tumačenjima nazivana i čudnom i novinom, zastarjelom i proročkom, logičkom i povijesnom.⁴

Polazišna točka ovog istraživanja je pozicija Marxove teorije novca u 21. stoljeću, s obzirom da je to kontekst u kojemu se ona danas nalazi ali na koncu i služi kao najbolje svjedočanstvo njene (i)relevantnosti i njene vremenske (ne)uvjetovanosti. To je pitanje na koje se odgovor, dobrim dijelom izazvan prije navedenim interpretacijskim kontradikcijama, pojavljuje i u banalnijem, i u kompleksnijem izdanju, oviseći često o stavu pojedinog autora o Karlu Marxu i njegovoj filozofiji na općenitijoj razini. Problem za ovakvo istraživanje krije se u tome što se zbog nedorečenosti samog izvornog materijala po pitanju novca obje krajnosti mogu prihvatiti kao relativno legitimne. Cilj je kroz rad prikazati Marxovu teoriju novca u

¹ Harvey, 2010: str. 83

² Valja uputiti na činjenicu da se mnogi istraživači Marxove nauke ne bave problematikom novca samom po sebi (što lako može i samo biti tema posebnog istraživanja). Uočljivo je često pisanje o teoriji novca tek u kontekstu povezanih problema poput onog transformacije gdje se ona uzima zdravo za gotovo. Takvu problematiku ću izbjegavati osim gdje se pokaže nužnim.

³ Nelson, 2001: str. 55

⁴ Npr. vidi: Vasudevan, 2017, Harvey, 2010: str. 82, Nelson, 2001: str. 44 - 63

njenoj srži te uputiti na njena potencijalna ograničenja i implikacije, kao i objasniti kontekst nastanka. Tek preko shvaćanja tih osnovnih postavka možemo doći do konkretnijih zaključaka o pitanju relevantnosti. Vjerujem da će do kraja teksta to biti jasno.

1. Marxova teorija novca (u prvom tomu Kapitala)

Iako svoju detaljnu obradu dobiva tek u trećem poglavlju Kapitala, novac se pojavljuje već u prvom. On proizlazi iz dvostrukog karaktera robe - ona ima i razmjensku i uporabnu vrijednost. Razmjena kao takva, prema Marxu, ne može funkcionirati bez jednakosti. On stoga uvodi formulu $x \text{ robe } A = y \text{ robe } B$. Prva roba u tom odnosu ima relativnu, druga ekvivalentnu vrijednost – onu koja treba nekako postići jednakost s prvom. Kroz to se uvodi povijesni element u samu analizu: postoje različiti oblici ekvivalenta kroz povijest razvoja razmjene. Kao najprimitivniji pojavljuje se čistokrvni, beskonačni niz ekvivalentnosti različitih roba. Njega nasljeđuje postavljanje robe u odnos prema njenom prirodnom obliku (npr. kaput u odnosu na kožu). Takav pristup pokazuje se mnogo prihvatljivijim, no još uvijek ostaje problem usporedbe između različitih, nevezanih roba. Tako dolazi do ključnog, trećeg koraka – univerzalnog ekvivalenta. Univerzalni ekvivalent je tako roba koja je u odnosu sa svim drugima i preko koje se može mjeriti njihova vlastita vrijednost. Kao posljednji korak javlja se društveno prihvaćanje jednog ekvivalenta, tj. zlata, što je nastanak modernog novca.

Što se Marxa na tom stadiju teze tiče, novac je nužno roba, ali s druge strane akcija društva je tek ta koja ga je postavila i prihvatila, bez obzira što se njegov nastanak javlja kao logičan rezultat potrebe za univerzalnim ekvivalentom na sve kompleksnijem trgovišnom sustavu. Ovo je prva od niza tenzija na koje ću obratiti pažnju. Zlato dakle, postaje univerzalni ekvivalent, opća roba, ali još uvijek roba, roba poput svih drugih, ali i drugačija od svih drugih kako ju Marx opisuje u Osnovama kritike političke ekonomije.⁵ Vrijednost će novca tada nužno biti određena radnim vremenom potrebnim za njegovu proizvodnju, kao što je i slučaj kod vrijednosti bilo koje druge robe, samo što sada on postaje roba koja može izražavati taj odnos među njima. Tu kreće proces prikrivanja pravog izvora vrijednosti robe što će se pokazati kao ključno za neke od interpretatora Marxove teorije.

5

Marx, 1979: str. 38

Implikacija je u svakom slučaju to da je vrijednost novca određena u onom trenutku kada on ulazi u promet. Novac, kao što je do sada već i za očekivati, ima dualnu funkciju – on je u isto vrijeme mjera vrijednosti ali i sredstvo za olakšanje robne razmjene, roba koja funkcionira kao medij. To je Marxova metoda koja rezultira u *novcu kao novcu*, koji kroz tenzije prijašnje dvije funkcije omogućuje kapital prelaskom s formule *roba – novac – roba* koji obilježava ranu razmjenu na *novac – roba – novac* format. Novac sada kao početna točka omogućuje nagomilavanje, a, za razliku od ostalih roba, njegova vrijednost nije vezana uz pojedini slučaj, nego je univerzalna, čime naravno sugerira proporcionalno gomilanje moći uz gomilanje novca. To je vrlo grubo prepričavanje metode koju Marx koristi za dolaženje do kapitala.⁶ Zadržimo se ipak još na samom novcu kao robi.

Prva funkcija zlata je pružanje materijala koji će izražavati robnu vrijednost. Vrijednost zlata je dakle vrijednost društveno potrebnog radnog vremena da se do njega dođe. Samim time zlato ne može *određivati* druge vrijednosti, kada je i samo određeno radom, točnije njegovim uvjetima. Što iz toga proizlazi? Ako se promjeni uvjete na način da će se promijeniti potrebno vrijeme za dobivanje zlata, sukladno će se promijeniti i uvjeti za ostale robe, što će zadržati odnos vrijednosti roba. Druga stvar koju valja naglasiti je Marxovo razlikovanje vrijednosti i cijene. Riječ je o sekcija koja kod brojnih prvih čitatelja opravdano izaziva nedoumice pošto tada još nema dovoljno detaljne razrade tog koncepta. Za sada recimo samo da bi cijena „idealno“ trebala predstavljati pravu vrijednost, ali ne mora nužno.⁷ Vrijednost neke robe kada se izražava, tj. pretvara u cijenu se zapravo samo postavlja u odnos prema novčanoj robi koja stoji izvan nje, koristeći zamišljeni novac koji bez onog stvarnog (onog koji je roba) ne može funkcionirati. Sama cijena nije ništa više nego *privid*, ne može biti jasna kada se robu vidi - iz tog se razloga i stavljaju natpisi s cijenama na robe. Nevezano uz cijenu, odnos među robama ostaje vrijednosni, jedna količina rada prema drugoj količini rada. Pošto je cijena idealna, ne može se sama stvoriti te treba biti zakonski utvrđena. Uz cijenu se vežu i nazivi za količine novca. Oni su u početku težinski, no nakon nekog vremena kreće proces odvajanja imena od stvarne težine iz tri povijesna razloga: 1. uvođenje stranog

⁶ Riječ je o relevantnim sekcijama prva četiri poglavlja prvog toma Kapitala. Vidi u: Marx, 1974: str. 54 – 162

⁷ Harvey, 2010: str. 57; Marx, 1974: str. 100

novca kod drugih naroda kod kojih te riječi nemaju isto značenje, 2. plemenitiji metali istiskuju manje plemenite i 3. krivotvorenje novca.⁸ Iz funkcije novca kao mjere vrijednosti proizlazi njegov monetarni oblik – moneta. Kakav je odnos monete prema novčanoj robi? Moneta bi trebala, opet idealno, predstavljati onu količinu zlata koje joj ime sugerira. No, kovani novac se troši, težina više ne odgovara imenu – nominalno se odvajava od materijalnog.⁹ Iz tih će se razloga za razmjene u kojima će se novac brže izlizati davati manje vrijedan materijal za opticaj. To je slučaj odvajanja imena od vrijednosti. Međutim, da bi zlato svejedno ostalo glavni oblik novčane robe provode se razne mjere. Simbolički karakter novca potpuno izlazi na vidjelo s papirnatim novcem – on nastaje iz metalnog prometa,¹⁰ a izdaje ga država. On je samo reprezentacija sume zlata koja se nalazi u njegovu imenu. Međutim, prateći prijašnju logiku materijalne baze i idealističke strukture, postoji zakon papirnato novca koji kaže da ne smije u opticaju biti više papirnog novca od količine zlata koja bi stvarno mogla biti. Ako prekorači tu količinu, onda prikazuje samo onu vrijednost koju kao takav može. Papirni novac ostaje samo nominalistički znak vrijednosti.

Vratimo se sada na razrješenje prije spomenute tenzije dviju funkcija novca. Kao mjerilo vrijednost novac je *nužno* roba – zlato. Međutim za potrebe njegove druge funkcije, medija razmjene, dovoljan je i simbolički prikaz njegove vrijednosti: moneta, kovani ili papirni novac. Sinteza te „teze i antiteze“ je novac kao novac. On *sada* ima tri svojstva (tek sada, pošto je riječ o rezultatu prijašnjih kontradikcija): skupljanje blaga, platežno sredstvo i svjetski novac. Prvo je prije spomenuti njegov aspekt koji omogućava njegovo gomilanje, no za potrebe ovog istraživanja su mnogo interesantnija druga dva. Počnimo od novca kao sredstva za plaćanje. Prema Marxu to svojstvo nastaje kao rezultat kompleksnijih oblika razmjene, ali i pod utjecajem raznih vremenskih faktora (poput roba koje se mogu proizvoditi samo u određenom dijelu godine). Odnos dužnik i rob postojao je i prije, no sada je prisutan u novčanom odnosu. U takvoj situaciji novac postaje prava mjera vrijednosti, te više nije sredstvo za izvršavanje procesa.

⁸ Marx, 1974: str. 99

⁹ Valja po tom pitanju usputno i uputiti na činjenicu da Marx kovani novac naziva tek nacionalnim uniformama koje će nestati jednom kada se prijeđe na svjetsko tržište, Marx, 1974: str. 118

¹⁰ Marx, 1974: str. 120

nego je njegov zaključak.¹¹ Kroz svoju potencijalnu ulogu platežnog sredstva novac dobiva samostalnu egzistenciju. Kreditni je novac tako rezultat funkcije platežnog sredstva, te postaje egzistencija koja obitava u sferi krupnih trgovinskih transakcija, dok novčane robe poput zlata ostaju u primitivnijim oblicima. No, kao i zadnjih par puta kada se dolazi do samostalnosti ili idealne forme novca, Marx će ga „vratiti na zemlju.“ On tako sada upozorava na krize novca koje nastaju kada je lanac dugovanja beskonačan i razvijen, što je posljedica samostalnog novca. Tada se opet sve vraća na uporabne vrijednosti same robe. Na kraju zaključuje da je ipak *svejedno* u kojem se obliku novac pojavljuje, *jer glad za njim ostaje ista*.¹²

Ostaje još svjetski novac. Prije spomenuto micanje nacionalnih uniformi događa se izlaskom novca iz lokalnih okvira na svjetsko tržište. Prisjetimo se da su monetarni oblici društveno određeni i dogovoreni, dok je novac sam po sebi roba, plemeniti metal. Marx ističe: „Tek na svjetskom tržištu novac funkcionira u punom obujmu kao roba čiji je prirodni oblik ujedno i neposredno društveni oblik ostvarenja ljudskog rada *in abstracto*. Način njegove egzistencije postaje adekvatan njegovu pojmu.“¹³ Svjetski novac je univerzalno platežno sredstvo te tu funkciju *nužno* preuzimaju zlato i srebro gdje su rezervni fond.

2. (Jako) kratka povijest novca od Marxa do danas

Što se dogodilo s novcem u razdoblju od Marxove smrti do danas? Marx je određen period svakako dobro predvidio. Naime, iako se uporaba papirnato novca nastavila širiti, novac kao plemeniti metal koristio se kao univerzalni ekvivalent na svjetskoj razini te kao pohrana novca simboliziranog na papirima, barem u teoriji. Paralelno uz to međutim, već krajem 19. stoljeća kreditni novac postaje relevantna ekonomska sila.¹⁴ Kako su nastajale i naprednije socijalne strukture poput modernih banaka, kreditni novac se oslobađa od partikularnih odnosa i postaje transferabilan – to je nastanak komercijalnog novca. On postaje novac kada se više ne veže uz

¹¹ Marx, 1974: str. 128

¹² Marx, 1974: str. 130

¹³ Marx, 1974: str. 133

¹⁴ Vasudevan, 2017

pojedinačan odnos kreditora i dužnika.¹⁵ Ključan događaj za nastajanje modernog novca bio je uvođenje fiat novca kao pravno odobrene metode plaćanja koja nije bazirana na plemenitom metalu, kao i samo prihvaćanje bankovnog novca.¹⁶ U suvremenoj ekonomiji državni se novac naziva *high powered money* upravo jer se temelji na visokom stupnju povjerenja u njega te se u pravilu na njega gleda kao na kapacitet za rješavanje dugova.¹⁷ Državni fiat novac postaje onaj koji služi za spašavanje u slučaju kriza umjesto zlata. Potreba za takvim novcem pogotovo dolazi do izražaja kada su uzme u obzir nagli porast tzv. „*shadow bankarstva*“, tj. onog izvan kontrole centralnih banaka koje se uglavnom temelji na predviđanju i povjerenju.¹⁸ Do sredine 20. stoljeća novac je bio prije spomenuta kombinacija državno izdanog fiat novca i novca izdanog od banke kao duga, no s prijelazom na drugu polovicu dolazi do prebacivanja fokusa na bankovni novac temeljen na kreditima.¹⁹ Ekonomska aktivnost 19. stoljeća temeljila se na industriji i agrikulturi, ali kroz 20. stoljeće dolazi do postepenog razvitka sustava hipoteka kao duga koji postaje važan sektor. Dvadeset i prvo stoljeće obilježeno je još ekstremnijim i bržim razvitak financijskog sektora²⁰ te on postaje glavna odrednica brojnih razvijenih ekonomija. Riječ je o razvitku koji je u potpunosti u skladu s promjenama koje se događaju s novcem samim.

Povijest nije bila toliko mila prema metalističkim teorijama novca (skupina u koju Marx ne spada nužno, bar ne u potpunosti), što je i razlog zašto zlato kao roba nije toliko spominjano ovdje. Danas se na takve teorije često gleda kao arhaične, upravo zbog smjera razvitka ekonomije u dvadesetom stoljeću. Povijesno gledano, konačan udarac na metalističke teorije novca bilo je rušenje Bretton Woods sistema koji stupa na snagu 1944. godine i obilježava poslijeratno razdoblje sa standardom zlatnog dolara. Kraj se dogodio 1971. godine, kada pod utjecajem krize i inflacije američki predsjednik Nixon ukida konvertibilnost dolara u zlato. Dolar tada postaje lebdeća valuta. Iako se redovito spominje ta specifična situacija SAD-a kada se priča o

¹⁵ Mellor, 2010: str. 15

¹⁶ Mellor, 2010: str. 17

¹⁷ Mellor, 2010: str. 17

¹⁸ Vasudevan, 2017.

¹⁹ Mellor, 2010: str. 25

²⁰ Mellor, 2010: str. 25

kraju novčane robe, činjenica je da se SAD dulje držao zlata nego ostatak (kapitalističkog) svijeta. Zlato je bilo općenita univerzalna valuta tek od 1870. do 1914. godine.²¹ Što zamjenjuje zlato kao univerzalnu valutu? Ne postoji konsenzus. Riječ je o jednoj od problematika svojstvenih za suvremeno doba koje je rezultat opće nesigurnosti u bilo kakve teorije novca. Suzanne de Brunhoff npr. dobro upućuje na probleme kod čestog prihvaćanja suvremenog dolara kao univerzalne valute te donosi argumente zašto on to nije.²²

3. Marxova teorija novca danas

Kada razmatramo suvremene radove o Marxovoj teoriji novca dolazi se do zanimljivih rezultata. Kao što je već spomenuto, riječ je o *relativno* slabo istraženoj temi, koja tek u zadnjih par desetljeća dobiva više pažnje.²³ Čemu takva „zapuštenost“ teme? Prvi razlog je što većina modernih ekonomista cijelu teoriju smatra anakronizmom²⁴ čija je epoha (ako je ikad uopće postojala) konačno završila najkasnije do 1971. godine konačnim ukidanjem konvertibilnosti papirnato novca u zlato te prevlašću fiat i kreditnog novca. Marxova teorija se doduše kod takvih autora prilično nepravedno trpa u koš zajedno s klasičnim ekonomistima ili raznim novijim „metaličarima.“ Gotovo pa univerzalno odbacivanje teorije rezultiralo je vulgarizacijom shvaćanja iste. Ignorira se cijeli njen dio o različitim formama novca. Temi se pristupa površno i u obzir uzimaju samo početni argumenti teorije novca, uglavnom oni iz prvog toma Kapitala. Novac u Marxa ne mora nužno biti *samo* u obliku novčane robe, tj. zlata. Ne samo da u ne toliko kasnijim dijelovima kapitala (u istom poglavlju da budemo precizniji) objašnjava nastanak kreditnog novca, nego i u Grundrisse najavljuje postepeno apstrahiranje i porast kreditnog novca.²⁵ U svakom slučaju se ne može reći da Marx nije o tome mislio, niti da nije napisao osnove za temelje nastanka apstraktnijih forma novca

²¹ De Brunhoff, 2005: str. 2

²² De Brunhoff, 2010: str. 9

²³ U tom je razdoblju doduše izašlo nekoliko knjiga o tematici na koje valja uputiti. Npr. Marx's Theory of Money: Modern Appraisals u uredništvu Fred Mosleya (2005.) i Marx's Concept of Money u uredništvu Anitre Nelson (1999.)

²⁴ Rafferty, Bryan, 2007: str. 15; Vasudevan, 2017.

²⁵ Vasudevan, 2017.

unutar svoje teorije, naravno, preko funkcije novca kao sredstva plaćanja koje omogućuje i nastanak kredita. Sad kada se to uzme u obzir, treba vidjeti je li to dovoljno za primjenjivost teorije na današnje kompleksne ekonomske sisteme.

To dovodi do suprotnog gledišta na Marxa, tj. sljedeće skupine interpretatora: onih koji zauzimaju apologetskiji stav te ne vide ništa sporno o teoriji već na razini same pisane riječi.²⁶ To je ujedno i drugi razlog nedostatka opširnijeg pisanja o problemu novca: mnogi današnji sljedbenici Marxove ekonomije su uvjereni da je sve u redu s konceptom, te sukladno tome nema potrebe za kakvim opširnijim pisanjem o njemu. Primjer takvog pristupa možemo vidjeti kod marksističkog ekonomista Davida Harveya koji se u svojem vodiču kroz čitanje Kapitala hvata i tih prilično razumnih (i očitih) problema. Kako objasniti postojanje i vrijednost suvremenog novca koji se izgleda temelji na svemu osim radnoj vrijednosti? Marxov citat o udaljavanju novca kao sredstva plaćanja od cirkulacije roba je tako po Harveyu dovoljan za postavljanje poveznice između raznih certifikata dugova s Wall Streetovskim CDO-ovima, pošto je kod jednog i drugog riječ o transferu dugova.²⁷ Ranije je još istaknuto da nema ničega spornog u postojanju različitih reprezentacija novca, ključno pitanje je ono o odnosu metalne baze (pretpostavljeno u obliku novčane robe - zlata) i neke društveno prihvaćene monete. Harvey priznaje nepostojanje novčane robe u današnjoj ekonomiji,²⁸ ali svejedno naglašava važnost zlata u suvremenom svijetu, bez dodatnog obrazloženja, ali uz komentar da se mnogi zalažu za njegov povratak. Nakon obrane zlata doduše odmah prelazi na sada već poznati argument različitih forma novca te da sukladno tome nastajanje još jedne apstraktnije forme nije problem, pošto je ionako samo riječ o prividima pravog novca.²⁹

Mnogo ambiciozniju i detaljniju analizu u sličnom duhu iznosi Ramaa Vasudevan. Cijeli tekst na temu naglašava gotovo pa proročki karakter i „bogat potencijal“ Marxove teorije novca. Vasudevan definitivno ne vidi mnogo toga spornog kod takve koncepcije novca, shvaćajući

²⁶ Ili, u radikalnijoj varijanti, da su zastarjeli elementi poput novčane robe irelevantni za funkcioniranje kompletne teorije. Vidi npr. Mosley, 2015: str. 32

²⁷ Harvey, 2010: str. 80

²⁸ Harvey, 2010: str. 82

²⁹ Harvey, 2010: str. 82

novčanu robu isključivo kao početnu točku. Nakon toga kreće u dug (ali pomno istražen) put dokazivanja relevantnosti pristupa. Ključna točka je opet nastanak kredita kroz funkciju novca kao metode plaćanja te je ponovno, prema autorici, nakon toga svaki aspekt suvremene ekonomije moguć i konzistentan s Marxovom teorijom. Dodatni su dokazi spominjanje separacije između novčanog biznisa od prave robne trgovine u Grundrisse te cijela najavljena (ali zbog Marxove smrti tek započeta) analiza financija u trećem tomu Kapitala u kojemu i spominje povećanje broja bankara u budućnosti. Podsjeća i na potrebu za razlikovanjem fiktivnog kapitala (što je također koncept uveden u trećem tomu Kapitala) od onog industrijskog, jer se kreću na potpuno različite i odvojene načine. Pošto ne zaboravlja na potrebu za bazom tog kreditnog novca izdanog od banaka, pronalazi ju u novcu izdanom od strane države, prije spomenutom *high powered* novcu što je svojevrsno pomirenje s drugačijim, nemarksističkim teorijama novca.³⁰

Kada se pogleda bolje takav pristup, shvaća se da je cijeli njegov zadatak ponajprije stvaranje prohodnog puta između „stare“ Marxove teorije novčane robe (iz Kapitala) i raznih suvremenih teorija novca pomoću nedovršenih i/ili fragmentarnih dijelova trećeg toma Kapitala i određenih dijelova iz Grundrisse. Takav pristup ne mijenja mnogo što se tiče kompatibilnosti Marxovih učenja i suvremenih financija, osim što eventualno Marxu pripisuje dodatne zasluge jer je navodno predvidio određene povijesno-ekonomske razvitke. Alate za ozbiljnije shvaćanje funkcioniranja suvremenog novca ne dobivamo. Naravno, ne treba izostaviti i krajnje spekulativan karakter takvog pristupa, gdje Vasudevan npr. redovito govori o implikacijama napisanog te naglašava socijalni aspekt novca umanjujući važnost danas nepopularne materijalne strane teorije, koja ne samo da je njeno polazište nego je i sam razlog njenog postojanja u ovom obliku, no više o tome kasnije. Teško je u svakom slučaju povjerovati da bi Marx, koji je toliko naglašavao važnost materijalnog temelja novca, prihvatio njegovo odbacivanje kao puko „mijenjanje prikaza novca.“ Cijela stvar pogotovo postaje teška za povjerovati kada se zna da ne samo da je na kreditni sustav gledao kao sekundaran³¹ nego i da je ranije spominjano posljednju promjenu vrijednosne forme robe novca (onu gdje nastaje novac kao društveno prihvaćen oblik) dodao „samo

³⁰ Vasudevan, 2017.

³¹ Vasudevan, 2017.

zbog kontinuiteta“ te „da joj je konceptualno značenje zanemarivo.“³² Čemu naglašavanje radne vrijednosti novca ako se već u vrijeme njena pisanja primjećuje nestanak njene primjenjivosti? Iako i Harvey i Vasudevan kreću od pretpostavke opstanka relevantnosti Marxovih koncepata, tijekom njenog objašnjenja nužno kreću u područje van Marxova pisanja prema vlastitim nadopunama što dovodi i do sljedeće kategorije autora koji pišu o temi.

4. Marxova teorija kao temelj

Postaje jasno da je Marxova teorija novca u svojoj originalnoj formi u kontekstu današnje ekonomije u najboljem slučaju vrlo upitne korisnosti (osim eventualnog dokazivanje njenog proročkog karaktera, ona naprosto ne nudi mnogo), a u najgorem zastarjela, naravno, ako uopće priznajemo njenu prihvatljivost i u vrijeme njena nastanka. To konačno dovodi i do trećeg tipa pisanja o temi, onog gdje se pisana Marxova riječ uzima kao temelj za nadogradnju ili pak prilagođavanje suvremenim uvjetima pod pretpostavkom da je ona rezultat svojeg vremena, ali da ne mora u srži biti netočna zbog toga. Riječ je o više nego razumnoj pretpostavci, no što je glavno obilježje tih radova? Gotovo potpuno neslaganje, različiti pristupi i kontradikcije među autorima – ukratko potpuni nedostatak kakvog univerzalnog pristupa. Neki od tekstova poput npr. onog Michaela Raffertya i Dicka Bryana, koji unutar marksističkih okvira postavljaju financijske derivate kao suvremeni novac³³, razlikuju se po pristupu od ranije spomenutih teorija ponajviše po priznavanju zastarjelosti Marxove teorije, dok drugi poput Foleya kreću u radikalnije reinterpretacije pitanja novca, točnije pitanja njegove vrijednosti u današnjem dobu, nevezano uz probleme baziranosti na nekoj robi ili ne.³⁴ U tekstu *Marx's Theory of Money and 21st Century Macrodynamics* Tai Young-Taft nudi pak pristup koji objašnjava odnos vrijednosti i cijene, ali i pojašnjava kako je moguće gledati suvremeni novac i drugu financijsku imovinu kao

³² Vidi u: Nelson, 2001: str. 58.

³³ Rafferty, Bryan, 2007: str. 134 – 158.

³⁴ Foley, 1982: str. 37– 47

robe.³⁵ To su samo neki od primjera interpretacijskog pluralizma koji obilježavaju svaki aspekt suvremenog pisanja o Marxovom novcu. Neke od njih su po mom osobnom mišljenju prihvatljivije (Rafferty i Bryan), neke manje (Young-Taft s objašnjavanjem rada potrebnog za stvaranje bankovnog računa³⁶ daje novo značenje izrazu nategnuto) no sve od njih stvaraju vlastiti sistem koji je uglavnom konzistentan: a) sa samim sobom, i b) s određenim dijelom Marxova sistema - onim kojeg pojedinačni *autori* smatraju relevantnim. Zbog vrlo subjektivnih temelja tih tekstova, rijetko se kada različiti autori referiraju jedni na druge, a kamoli da si međusobno opovrgavaju teze. Sama polazišta koja uzimaju su često potpuno različita: Fred Mosley npr. ne vidi nikakav problem s novcem koji nije roba nakon 1973.³⁷ Za usporedbu, Young-Taft prolazi kroz velike napore da dokaže da financijske imovine to jesu, Rafferty univerzalnu valutu vidi u derivatima zbog njihove moći nadilaženja valuta, dok je Vasudevan pronalazi u novcu izdanom od države. Uspoređivati i komparativno valorizirati različite (re)interpretacije Marxove teorije je vrlo kompleksan, ako ne i sizifovski zadatak koji teško da će uroditi plodom. Osim što će različiti autori različite aspekte vidjeti kao ključne probleme u teoriji novca, uočljivo je konzistentno ne slaganje već po pitanju osnovnih aspekata iste. Ukratko, da i žele, ne bi svoja istraživanja mogli relevantno uspoređivati ili kritizirati.

5. Nastanak Marxove teorije novca i zaključak

Opširno istraživanje Anitre Nelson daje nešto širi kontekst nastanka Marxove teorije.³⁸ Kao tri sile koje su utjecale na njen nastanak navodi: britansku političku ekonomiju, utopijski socijalizam i hegelijansku filozofiju. Prva dvije navedene su kao predmet kritike, dok se treća pojavljuje kao direktan utjecaj, što i uvjerljivo dokazuje opsežnom usporedbom.³⁹ Kritički aspekt Marxova pristupa jasnije je naglašen u Osnovama kritike političke ekonomije (očitom već u samom naslovu djela). Marx je zamjerao britanskim ekonomistima i

³⁵ Young-Taft, 2015.

³⁶ Young-Taft, 2015: str. 5

³⁷ Mosley, 2015: str. 32

³⁸ Vidi u: Neslon, 2001: str. 44 - 63.

³⁹ Neslon, 2001

socijalnim utopistima poput Proudhona prevelik naglasak i vjerovanje u monetarne reforme kao metode promjene socijalnog sustava te je pokušavao stvoriti materijalnu teoriju novca koja neće davati važnost raznim društvenim i idealističkim koncepcijama. Zbog toga novac kod Marxa postaje roba, da bi se tada mogao bazirati na materijalnom tj. na radnoj vrijednosti. Nominalni elementi koje mnogi naglašavaju dolaze tek kasnije za potrebe simbolike u kovanom, te još kasnijem papirnatom novcu, a za koje je i Marx sam, podsjećamo, rekao da su tu samo zbog kontinuiteta. Glavna distinkcija između Marxove novčane robe i radnog novca utopista koji je bio predmet njegove kritike je upravo u tom danas spornom „materijalnom“ dijelu.

Nelson tumači Marxov novac kao politički motiviranu teoriju. Naglašava da novac nije oduvijek bio takav u njegovim sistemima te je i počeo u najranijim radovima kao usko vezan s idealističkim konceptom otuđenja (ili pak s raznim religijskim analogijama), a tek kasnije poprima svoju „materijalističku“ formu pronalazeći inspiraciju u određenim Hegelovim konceptima poput sile. Što je rezultat toga? Izrazito apstraktan i nedoraden temelj kompleksnog ekonomskog problema. Usporedba broja empirijskih primjera koje Marx iznosi u poglavlju o novcu s npr. poglavljem o akumulaciji dovoljno govori samo po sebi. Riječ je materijalnoj bazi dodanoj idealističkom metodom ponajprije za potrebe kritike ranijih ekonomskih teorija. No, pošto se ovdje ipak ne propituje potencijalno metodološko licemjerje unutar Marxovih sistema, nego značenje njegove teorije novca u suvremenoj ekonomiji, treba se propitati kako se na nju odražava takva apstrakcija. Upravo se u tom, bar za materijalista Marxa, ekstremnom idealizmu krije izvor prije spomenutog kaosa pluraliteta interpretacija i reinterpretacija. Nesuglasnost već oko samog temelja je ono što otežava pronalaženje nekakvog, bar donekle univerzalno prihvaćenog načina njegova pomirenja sa suvremenom ekonomskom stvarnošću (općenito nerazumijevanje tih istih izrazito kompleksnih problema od strane suvremene ekonomije također ne pomaže).

Marxova teorija novca jest izrazito nezahvalno područje za istraživanje zbog nedostatka zajedničke paradigme. Za potpuniju obradu (ponajviše na području njenih bezbrojnih potencijalnih modifikacija) trebalo bi izvršiti istraživanje s opsegom povećane knjige. Cilj rada je ipak pokazati neke osnovne aspekte njegove teorije i implikacije koje iz njih proizlaze. Što se dakle može zaključiti o njoj? Za početak, definitivno je bliža metalistima nego ostalim teorijama, ne samo zbog postojanja plemenitog metala kao baze novca, nego i zbog

njegova nastanka iz trgovine što je pristup popularan u metaličara⁴⁰ koji se danas smatra više idealističko-logičkim nego materijalističko-povijesnim.⁴¹ Dalje, njena relevantnost danas na razini čiste pisane riječi je više nego upitna (što joj naravno ne oduzima iznimnu povijesnu važnost i velik utjecaj)⁴² bez obzira na mentalne napore teoretičara koji Marxa pomiruju s istim teorijama koje je htio kritizirati svojim djelom. Rijetko kada netko od njih zbilja nudi sistem za primjenu Marxove teorije, ostajući često na pukom povezivanju teorija. Čemu teorija novca kao utjelovljenog rada ako ju se ne može primijeniti bez dodatnih nemarksističkih pristupa (još jednom, često onih čije je povijesne temelje i sam Marx kritizirao)? Marx je spominjao udaljavanje od i prikriivanje radne vrijednosti,⁴³ no čak i uz pronalaženje poveznice, treba se priznati da je bez dodatne intervencije odnos prema vrijednosti novčane robe postao previše udaljen. Modernim reinterpreteratorima novca s druge strane se ne može zamjeriti što sami ne mogu doći do suglasnosti s obzirom na izrazito apstraktne, ali i nedorađene temelje. Anitra Nelson govori o političkim motivacijama za nastanak teorije novčane robe u Marxa, što možda i nije toliko sporno samo po sebi, no vrlo je vjerojatno glavni razlog njene nerazvijenosti nakon najosnovnijih postavka.

Marx tijekom pisanja Kapitala definitivno nije bio zainteresiran za opširnije istraživanje problematike prirode novca van nužnog za daljnji razvoj svog učenja, te je sukladno tome predstavio mnogo toga kod nje kao dano. Interes za marksistički pristup novcu se povećao zadnjih godina, što nije neobično s obzirom na ekonomsku stvarnost, te se tek treba vidjeti kako će se (i hoće li se) pristupiti rješavanju navedenih problema u budućnosti. Do onda se ne može reći da su rezultati zadovoljavajući van stvaranja hipotetskih poveznica i vlastitih nadogradnji koji uglavnom ostaju u sferi manjih akademskih krugova.

⁴⁰ Ingmham, 1996: str. 507 - 529

⁴¹ Mary Mellor npr. čak pokazuje upitnost povijesnosti Marxova pristupa ukazujući između ostalog na mnogo duže postojanje duga i kredita nego novca. Vidi u: Mellor, 2010: str. 8 - 13

⁴² A sama činjenica da je brojni pregledi povijesti novca spominju (makar u negativnom kontekstu) svjedoči o određenoj važnosti.

⁴³ Što mnogi površniji kritičari ignoriraju i što su kritike upućene više na račun radne teorije vrijednosti općenito, a manje na teoriju novca i kao takve nisu pretjerano važne za ovu raspravu.

Literatura

1. Suzanne de Brunhoff, Marx's Contribution to the Search for a Theory of Money u: *Marx's Theory of Money*, (ur.): Fred Moseley, 209–21. London 2005.
2. Duncan K. Foley, The Value of Money the Value of Labor Power and the Marxian Transformation Problem u: *Review of Radical Political Economics* 14, 1982., str. 37– 47.
3. David Harvey, *A Companion to Capital*, London, 2010.
4. Geoffrey Ingham, Money is a Social Relation u: *Review of Social Economy*, Vol. 54, 1996., str. 507-529.
5. Karl Marx, Friedrich Engels, *Kapital* u: *Dela*, tom 21, Beograd, 1974.
6. Karl Marx, *Osnovi kritike političke ekonomije* u: *Dela*, tom 19, Beograd, 1979.
7. Mary Mellor, What is Money, u: *The Future of Money*, Pluto Press, 2010.
8. Fred Mosley, Money Has No Price: Marx's Theory of Money and the Transformation Problem u: *Money and Totality*, str. 197–217. Brill, 2015.
9. Anitra Nelson, Marx's Theory of Money Commodity u: *History of Economics Review*, vol. 33., str. 44 – 63.
10. Anitra Nelson, *Marx's Concept of Money*, Routledge, 1999.
11. Michael Rafferty, Dick Bryan, Financial derivatives and the theory of money u: *Economy and Society*, vol 36., str. 134 – 158.
12. Rama Vasudevan, The Significance of Marx's Theory of Money, 2017., dostupno na: <https://mronline.org/2017/09/18/the-significance-of-marxs-theory-on-money/> (pristupljeno 20.3.2018.)
13. Tai Young-Taft, Marx's Theory of Money and 21st-Century Macrodynamics, 2015., dostupno na <http://www.levyinstitute.org/publications/marxs-theory-of-money-and-21st-century-macrodynamics> (pristupljeno 20.3.2018.)